

**ЖАС ҒАЛЫМДАР ЗЕРТТЕУЛЕРІ
ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS**

ҒТАХР/ МРНТИ / IRSTI: 03.91

ӘӨЖ/УДК/ UDC 930.9

<https://www.doi.org/10.51889/2959-6017.2025.87.4.028>

М.Б. Әуелбеков *¹

¹*тарих ғылымдарының магистрі, Астана халықаралық университеті,,
Қазақстан, Астана.*

e-mail: nevermore08032000@mail.ru

**ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРА ЕСКЕРТКІШТЕРІН САҚТАУДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҰЙЫМДАРДЫҢ РӨЛІ**

Аңдатпа

Мәдени мұраны сақтау процестеріне халықаралық қоғамдастықтың белсенді қатысу процесі, әдетте, ХХ ғасырдың ортасынан бастау алды. Мәдени мұра деп біз мәдени дәстүрлерді, мінез-құлықтың тұрақты стандарттарын, адамгершілік нормалары, ойлау стереотиптері, саяси, құқықтық және философиялық идеялар, эстетикалық ұғымдар сияқты рухани құндылықтарды түсінеміз. Дәл осы дәстүрлер халықтың қазіргі өмірінің тарихи тамырларын құрайды және оның мәнін көрсетеді. Тарихи-мәдени мұраларды қорғау тек қана Қазақстан аумағында ғана емес бүкіл мемлекеттердің алдындағы міндет болғандықтан, дүниежүзілік шаралар қолданылған. Соның бірі, ЮНЕСКО ұйымының дүниежүзі халықтары арасында беделі зор. Мәдени мұраны қорғау мақсатында зерттеу рухани мәдениетті нығайтады. *Зерттеудің мақсаты және міндеттері* – Мәдени мұра нысандарын сақтауда халықаралық ұйымдардың маңызын зерттеу; осы бағдарлама бойынша жетекші ұйымдардың жұмысын қазіргі даму тенденциялары бойынша сараптау; тарихи-мәдени мұралардың мемлекет тарапында ғана емес дүниежүзіндегі маңызын айқындау. *Нәтижелер.* Мақалада әлем бойынша ортақ құндылық саналатын тарихи-мәдени мұраны қорғау мәселелерін халықаралық дәрежеде көтеретін ұйымдардың маңызы қарастырылады, бұл тақырыпқа талдау жасау қазіргі ғылымның талабы болып табылады. Бұл зерттеу рухани, әлеуметтік, саяси және идеологиялық факторлармен анықталады. *Қорытынды.* Қазіргі кезеңде мәдени мұраны сақтау жүйесінде маңызды рөлді ЮНЕСКО ұйымымен қатар, көрнекті жерлерді қорғау тәжірибесінде мәдени және кәсіби стандарттарды анықтайтын халықаралық үкіметтік емес ұйымдарда зор үлес қосып жатыр.

Кілт сөздер: мәдени мұраны сақтау, ЮНЕСКО, қоғамдық ұйым, халықаралық ұйым, қоғам, заңнама.

Ауелбеков М.Б. *¹

¹*магистр исторических наук, Международный университет Астана,,
Казахстан, Астана.*

**РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В СОХРАНЕНИИ ПАМЯТНИКОВ
ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ**

Аннотация

Процесс активного участия международного сообщества в процессах сохранения культурного наследия, как правило, берет свое начало в середине двадцатого века. Под культурным наследием мы понимаем культурные традиции, устойчивые стандарты

поведения, духовные ценности, такие как нравственные нормы, стереотипы мышления, политические, правовые и философские идеи, эстетические концепции. Именно эти традиции составляют исторические корни современной жизни народа и отражают его сущность. Поскольку охрана историко-культурного наследия является задачей не только на территории Казахстана, но и перед всеми государствами, были приняты Всемирные меры. Одна из них, организация ЮНЕСКО, пользуется большим авторитетом среди народов мира. В целях защиты культурного наследия исследования укрепляют духовную культуру. *Цель и задачи исследования* – изучить значение международных организаций в сохранении объектов культурного наследия; проанализировать работу ведущих организаций по данной программе по современным тенденциям развития; определить значение историко-культурного наследия не только на стороне государства, но и во всем мире. *Результаты.* В статье рассматривается значение организаций, которые на международном уровне поднимают вопросы охраны историко-культурного наследия, являющегося общей ценностью во всем мире, анализ этой темы является требованием современной науки. Это исследование определяется духовными, социальными, политическими и идеологическими факторами. *Выводы.* Важную роль в системе сохранения культурного наследия на современном этапе наряду с организацией ЮНЕСКО вносит большой вклад в практику охраны достопримечательностей в международных неправительственных организациях, определяющих культурные и профессиональные стандарты.

Ключевые слова: сохранение культурного наследия, ЮНЕСКО, общественная организация, Международная организация, Общество, законодательство.

M.B. Auelbekov ^{*1}

¹*Master of History, Astana International University,
Kazakhstan, Astana.*

e-mail: nevermore08032000@mail.ru

THE ROLE OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN THE PRESERVATION OF MONUMENTS OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE

Abstract

The process of active participation of the international community in the processes of preserving cultural heritage, as a rule, dates back to the middle of the twentieth century. By cultural heritage we mean such spiritual values as cultural traditions, stable standards of behavior, moral norms, stereotypes of thinking, political, legal and philosophical ideas, aesthetic concepts. It is these traditions that form the historical roots of the modern life of the people and reflect its essence. Since the protection of historical and cultural heritage is a task not only on the territory of Kazakhstan, but also to all states, worldwide measures have been taken. One of them is the great authority of the UNESCO organization among the peoples of the world. In order to protect cultural heritage, research strengthens spiritual culture. *The purpose and objectives of the study* are to study the importance of international organizations in the preservation of cultural heritage objects; to analyze the work of leading organizations under this program on current development trends; to determine the importance of historical and cultural heritage not only on the state side, but also in the world. *Results.* The article discusses the importance of organizations that raise the issues of protection of historical and cultural heritage, which is a common value around the world, the analysis of this topic is a requirement of modern science. This study is determined by spiritual, social, political and ideological factors. *Conclusion.* At the present stage, an important role in the system of preservation of cultural heritage is played by the organization of UNESCO, as well as international non-governmental organizations that determine cultural and professional standards in the practice of protecting attractions.

Keywords: preservation of cultural heritage, UNESCO, public organization, International Organization, Society, legislation.

Кіріспе. Халықаралық қатынастар мен геосаяси процестердің жедел өзгеруі «мәдени мұра» ұғымына бұрынғыдан өзгеше көзқарасты талап етті. Бұл ұғым енді тек ұлттық деңгейдегі тарихи құндылықтар жиынтығы ретінде емес, жаһандық маңызы бар, көпқырлы әрі динамикалық жүйе ретінде қарастырылады. Мұндай тәсіл мәдени мұраны сақтау әрекетін өткенді жай ғана қорғау шарасы емес, бүкіл адамзаттың ортақ болашаққа бағытталған үйлесімді қозғалысы ретінде түсінуге жол ашады.

XX ғасырдың екінші жартысынан бастап мәдени мұраны қорғау мәселесі тек ұлттық шеңберде шешілетін міндет емес, бүкіл адамзаттың ортақ жауапкершілігіне айнала бастады. Бұл бағытта мемлекетаралық өзара іс-қимыл күшейіп, ұлттық заңнамадан тыс, халықаралық деңгейдегі келісімдер мен міндеттемелер алдыңғы қатарға шықты. 1999-2009 жылдары ЮНЕСКО Бас директоры Коитиро Мацура мәдени және табиғи мұраны сақтау мәселесін бірнеше рет көтеріп, оны бүкіл әлем халықтары үшін ортақ құндылық ретінде танудың маңызын атап өтті.

Халықаралық ұйымдардың дамуы барысында қалыптасқан «жұмсақ құқық» (soft law) тетіктері мәдени мұраны қорғауда елеулі рөл атқарды. Бұл құрылымдар халықаралық деңгейде міндеттемелік сипаты күшті болмаса да, ықпал ету тұрғысынан жоғары тиімділік көрсетті. Сонымен қатар, XX ғасырдың ортасынан бастап мәдени мұраға қатысты құқықтық нормалар халықаралық құқық жүйесіне енгізіліп, оның ресми құқықтық мәртебесі бекітілді. Бұл жағдай мұраны заңды түрде қорғауға мүмкіндік жасап, оны халықаралық жауапкершілік нысанына айналдырды [1, 12].

Мәдени мұраны сақтау үдерісінде халықаралық өзара қатынастардың ықпалын бағалауда кем дегенде екі маңызды өлшемді бөліп көрсету қажет. Біріншіден, бұл – мәдени мұраны қорғауға қатысты іс-қимылдардың мақсаттары мен құралдарын, кезеңдері мен рәсімдерін жүйелеу. Екіншіден, бұл – халықаралық ұйымдар мен ұлттық билік құрылымдарының өзара әрекеттесу механизмдерін жетілдіре отырып, мәдениетті сақтауға бағытталған алдын алу стратегияларын іске асыру. Бұл бағыттағы басты міндет – адамзаттың ортақ қазынасы болып саналатын мәдени нысандарды тиімді пайдалану мен оларды сақтау кепілдігін қамтамасыз ету.

Материалдар мен әдістер. Бұл зерттеу мәдени мұраны сақтау саласындағы халықаралық ынтымақтастық институттары мен ұйымдарының қызметін талдау мақсатында жүргізілді. Зерттеу материалы ретінде ЮНЕСКО, Еуропа Кеңесі, ЕҚЫҰ, Орталық Еуропалық бастама (ЦЕИ), сондай-ақ үкіметтік емес халықаралық ұйымдар (OWHC, ICOMOS, ICOM, ICCROM) қызметі мен олардың мәдени мұраны қорғау саласындағы тәжірибелері қарастырылды [2, 136]. Сонымен қатар, ТМД елдерінің мәдени мұраны сақтау бойынша халықаралық ынтымақтастық тәжірибесі де зерттеу аясында талданып, салыстырмалы түрде бағаланды.

Әдіс-тәсіл ретінде салыстырмалы талдау, құжаттық-сараптамалық зерттеу және жүйелеу әдістері қолданылды. Салыстырмалы талдау мәдени мұраны қорғау саласындағы әртүрлі халықаралық ұйымдардың рөлі мен функцияларын салыстыра отырып, олардың өзара әрекеттестігі мен үйлесімділігін анықтауға мүмкіндік берді. Құжаттық-сараптамалық әдіс аясында ұйымдардың ресми жарғылары, стратегиялық құжаттары, бағдарламалары мен халықаралық келісімшарттар зерттелді. Жүйелеу әдісі арқылы алынған мәліметтер топтастырылып, халықаралық ынтымақтастықтың құрылымдық және функционалдық ерекшеліктері ашылды.

Зерттеу барысында мәдени мұраны қорғау мәселелерінің халықаралық деңгейде шешілуінде мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдардың рөлін кешенді бағалау мақсатында, олардың қызметінің құқықтық, ұйымдастырушылық және қаржылық аспектілері де қарастырылды.

Талқылау. Аталған екі бағытты ескере отырып, ЮНЕСКО-ның мәдени және табиғи мұраны қорғау саласындағы қызметі халықаралық ынтымақтастықтың құрылымдық және ұйымдастырушылық тұрғыдағы нақты көрінісі екенін байқауға болады. Бұл ұйым тек бастамашы ғана емес, сонымен қатар мәдени үдерістерге ықпал ететін тиімді бастама ретінде танылып отыр. Осыған байланысты ЮНЕСКО-ның мәдени саладағы орны мен рөлін, оның

басқару құрылымын және жаһандық мәдени ықпалының деңгейін тереңірек зерттеу қажеттігі туындайды [3, 37].

Халықаралық қауымдастықтың мәдени мұраны қорғау ісіне белсенді араласуы ресми түрде XX ғасырдың ортасынан бастау алғанымен (әсіресе Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі кезеңмен байланысты), бұл бағыттағы алғашқы алғышарттар әлдеқайда ертерек қалыптаса бастады. Айта кету керек, Бірінші дүниежүзілік соғыс аяқталған соң, Еуропа өз мәдени мұрасының айтарлықтай зардап шеккенін мойындады. Осыған байланысты халықаралық деңгейде мәдени мұраны сақтау мен біріктіруге арналған алғашқы құрылымдардың бірі ретінде құрылған ұйым – Ұлттар Лигасы – өзінің міндетін халықтар арасындағы мәдени және рухани ынтымақтастықты нығайту арқылы жаһандық бейбітшілікті қамтамасыз ету деп жариялады.

Француз ғалымы К.Коллиардтың пайымдауынша, Ұлттар Лигасы бірнеше қырынан танылды: ол үкіметаралық одақ, халықаралық ұйым, сондай-ақ бүкіләлемдік қауымдастықты басқарудың жаңа тәсілі ретінде әрекет етті. 1925 жылы осы Лиганың аясында материалдық емес мәдени мұраны қорғауға бағытталған, әлемдік музейлер мен олардың мамандары арасындағы ынтымақтастықты дамытуға ниет білдірген ІМО (Международная музейная организация) құрылған болатын.

Келесі тарихи кезең – 1945 жылдың 16 қарашасы – ерекше мәнге ие болды: дәл осы күні ЮНЕСКО Жарғысына қол қойылып, ұйымның құрылуына ресми түрде бастама берілді. Отырысқа қатысқан 44 мемлекеттің ішінен 37-сі Жарғыны қолдап, оның 20-сынан ратификация алынып, құжат 1946 жылдың 4 қарашасында толық күшіне енді [4, 103].

ЮНЕСКО-ның құрылуы мәдени және табиғи мұра нысандарын қорғау бойынша халықаралық құқықтық және институционалдық негіздерді қалыптастырудың басты қадамына айналды. Бұл ұйымның қызметі тек жекелеген мемлекеттердің мәдени саясатын үйлестірумен шектелмей, жаһандық деңгейде мәдени әртүрлілікті сақтау мен қорғауға бағытталған жаңа құқықтық механизмдерді енгізуге ықпал етті.

Келесі онжылдықтарда ЮНЕСКО-ның бастамасымен көптеген халықаралық конвенциялар қабылданып, олар мәдени мұраның әртүрлі түрлерін (архитектуралық ескерткіштер, археологиялық нысандар, тілдер, дәстүрлер және т.б.) қорғаудың нақты ережелерін бекітті. 1972 жылғы «Дүниежүзілік мәдени және табиғи мұраны қорғау туралы конвенция» осы саладағы ең іргелі құжаттардың бірі болып саналады және қазіргі уақытта да өзектілігін жоғалтпаған [5, 34].

Сонымен қатар, ЮНЕСКО аясында мәдени мұраны қорғауға арналған тізімдер мен арнайы мәртебелер енгізіліп, бұл жүйе мұра объектілерінің құндылығын жаһандық деңгейде мойындауға мүмкіндік берді. Қазіргі таңда бұл тізім халықаралық ынтымақтастықтың құралына айналып, мәдениетті сақтау саласындағы саяси және құқықтық ықпалдастықты арттырып отыр.

ЮНЕСКО-ның құрылу кезеңінен бастап халықаралық қоғамдастық мәдени мұраны қорғау мәселесіне айрықша көңіл бөлді. XX ғасырдың соңына таман қабылданған бірқатар маңызды халықаралық құжаттар мәдени мұраны қорғау аясын кеңейтіп, оның құрамына материалдық және материалдық емес құндылықтарды енгізді. Атап айтқанда, 1972 жылы бекітілген «Дүниежүзілік мәдени және табиғи мұраны қорғау» конвенциясы елдердің өз аумағындағы маңызды мәдени және табиғи ескерткіштерді қорғауға заң жүзінде жауапкершілік жүктеді. Бұл құжат сондай-ақ Дүниежүзілік мұралар тізімін қалыптастырып, мұра объектілерінің халықаралық деңгейде мойындалуына мүмкіндік берді және бұл саласындағы ынтымақтастықты нығайтты.

XXI ғасырда мәдени мұраға қатысты көзқарастар өзгеріп, кеңейе түсті. 2003 және 2005 жылдары қабылданған конвенциялар мәдени мұраның материалдық емес түрлерін, яғни дәстүрлер, салт-дәстүрлер, тілдік мұра сияқты элементтерді қорғау қажеттігін мойындады. Бұл қадам мәдени мұраны тек тарихи құндылық ретінде емес, қазіргі қоғамның өмір сүру ерекшеліктерін көрсететін маңызды ресурс ретінде бағалауға жол ашты [6, 10].

Қазіргі таңда ЮНЕСКО мәдени мұраны қорғау бағытындағы қызметін одан әрі дамытып, әлемдік деңгейде мәдениеттер арасындағы диалогты қолдап, мәдени әртүрлілікті сақтау және қолдау үшін жаңа бағдарламалар мен бастамаларды жүзеге асыруда. Сонымен қатар, ұлттық деңгейдегі заңнамалар мен халықаралық келісімдер аясында мәдени мұраны сақтау ісі тұрақты түрде жетілдіріліп келеді.

Әлемдік тарихтың дамуы мен ХХ және ХХІ ғасырлар басындағы халықаралық ынтымақтастық тәжірибесі көрсеткендей, ЮНЕСКО-ның құрылуы – адамзаттың бейбітшілікте өмір сүруге және бірлесе әрекет етуге деген табиғи қажеттілігінен туындаған заңды қадам болды. Мәдени мұраны қорғау мен сақтауда маңызды рөл атқаратын бұл ұйымның басты міндеттері мен қызмет бағыттары оның Жарғысында айқын көрсетілген. Онда ЮНЕСКО білім, ғылым және мәдениет салаларында халықтар арасындағы өзара түсіністік пен әріптестікті дамыту арқылы бейбітшілік пен қауіпсіздікті нығайтуға, сондай-ақ адам құқықтары мен заң үстемдігін қамтамасыз етуге ықпал етуді көздейтіні жазылған [7, 257].

ЮНЕСКО-ның мәдениет саласындағы қызметі бірқатар маңызды бағыттарды қамтиды. Олардың қатарында материалдық және материалдық емес мәдени мұраны қорғау мен қайта жандандыру, өнер саласын қолдау, қазіргі заман мәдениеттерін таныту, тарихи-мәдени құндылықтарды шыққан елдеріне қайтаруға ықпал ету секілді іс-шаралар бар. Сонымен қатар ұйым кітап шығару ісін жетілдіру арқылы оқу мәдениетін дамытуға, мәдени индустрия мен мәдени саясатты өркендетуге, авторлық және сабақтас құқықтарды қорғауға да ерекше назар аударады. ЮНЕСКО мәдениетті қоғам дамуының маңызды факторы ретінде қарастырып, мәдениет пен даму арасындағы өзара байланысты зерттеуге көңіл бөледі, сондай-ақ мәдени әртүрлілікті және мәдениетаралық сұхбатты қолдауға бағытталған жобаларды жүзеге асырады. Уақыт өте келе бұл ұйым мәдени мұра мен құндылықтарды сақтау бойынша жетекші халықаралық институт ретінде ғана емес, сонымен бірге қазіргі әлемдік мәдени процестердегі маңызды рөл атқаратын ұйымға айналды. Қазақстан аумағындағы бірқатар бірегей ескерткіштер – Қожа Ахмет Яссауи кесенесі, Тамғалы тас суреттері мен Ұлы Жібек жолының тармақтары ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енген.

ЮНЕСКО өз миссиясын жүзеге асыру барысында бес негізгі бағытты басшылыққа алады. Бұл бағыттар адамзат дамуының маңызды салаларын қамтып, жаһандық ынтымақтастықты нығайтуға бағытталған.

1. Білім және болашақ дамуы: ЮНЕСКО-ның білім беру саласындағы стратегиялық мақсаттары – заман талабына сай бастауыш, орта және жоғары білім жүйесін жетілдіру, педагог кадрлар мен басқарушы мамандарды даярлау, сондай-ақ білім беру инфрақұрылымын дамытуға қолдау көрсету. Ұйым мектептердің материалдық-техникалық базасын жақсартуға да ерекше назар аударады [8, 198].

2. Ғылым саласындағы халықаралық әріптестік: Ғылыми ынтымақтастық аясында ЮНЕСКО бірнеше ірі халықаралық бағдарламаларды жүзеге асыруда. Олардың қатарында «Адам және биосфера», «Үкіметаралық океанографиялық комиссия», «Халықаралық гидрологиялық бағдарлама» және «Халықаралық геологиялық корреляция бағдарламасы» бар. Бұл жобалар жаһандық экологиялық, гидрологиялық және геологиялық мәселелерді шешуге бағытталған.

3. Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар: Аталған салада ЮНЕСКО адам құқықтарын сақтау, демократиялық қағидаттарды ілгерілету, кез келген кемсітушілікке қарсы тұру, әйелдердің құқықтарын кеңейту және жастар арасындағы ЖИТС індетінің алдын алу сияқты бағыттарға баса көңіл бөледі. Осы мақсатта ұйым кәсіби кадрларды даярлау және ақпараттық-ағартушылық шаралар ұйымдастыру жұмыстарын жүргізуде.

4. Мәдениет: ЮНЕСКО-ның мәдениет саласындағы қызметі мәдени мұра объектілерін сақтау және оларды келесі ұрпаққа жеткізу мәселелеріне негізделеді. Ұйымның қамқорлығымен жасалған Дүниежүзілік мұра тізіміне қазіргі уақытта 100-ден астам мемлекеттегі 400-ден артық мәдени және табиғи ескерткіштер енгізілген. Бұл бағыттағы жұмыс мәдени әртүрлілікті қолдауға және жаһандық мәдени диалогты нығайтуға ықпал етеді.

5. Байланыс, ақпарат және цифрлық технологиялар: Бұл салада ЮНЕСКО дамушы елдерге ақпараттық инфрақұрылымды дамытуда, соның ішінде медиа ресурстардың қолжетімділігін арттыру мен баспасөз еркіндігін қамтамасыз етуге қолдау көрсетеді. Сонымен қатар ұйым бұқаралық ақпарат құралдарындағы плюрализм мен пікір алуандығы қағидаттарын ілгерілетуді көздейді [9, 228].

Зерттеу нәтижелері

Мәдени мұраны сақтау, мәдени әріптестікті кеңейту және мәдениетті дамыту ісінде ЮНЕСКО-ның рөлі айрықша болғанымен, қазіргі таңда бұл бағытта белсенді жұмыс жүргізіп отырған басқа да бірқатар халықаралық құрылымдарды атап өту орынды. Солардың ішінде маңызды орын алатын – Еуропа Кеңесі. Ұйымның жарғысында оның басты мақсаттарының бірі ретінде еуропалық мәдени бірегейлікті сақтау және мәдени әртүрлілік ұстанымдарын алға жылжыту қарастырылған. Бұл ретте Еуропа Кеңесі мәдениет саласындағы саясатты үйлестіру мен мәдени диалогты дамытуға ерекше көңіл бөледі. Сонымен қатар, мәдениет саласындағы халықаралық ынтымақтастықты ілгерілетуде Еуропадағы Қауіпсіздік және Ынтымақтастық Ұйымының (ЕҚЫҰ) да үлесі бар. Бұл ұйым 1995 жылға дейін Еуропадағы Қауіпсіздік және Ынтымақтастық жөніндегі Кеңес (СБСЕ) ретінде белгілі болған. ЕҚЫҰ өзінің қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз етуге бағытталған қызметінде мәдениаралық өзара түсіністікті нығайтудың маңызын мойындайды және осы мақсатта түрлі мәдени-білім беру жобаларын жүзеге асырып келеді [10, 8].

Соңғы жылдары мәдениетке қатысты мәселелерді қарастыратын тағы бір аймақтық құрылым – Орталық Еуропалық Бастама (ЦЕИ) өзінің белсенділігімен ерекшеленуде. Бұл ұйым Орталық және Шығыс Еуропа елдерін біріктіретін көпжақты ынтымақтастық платформасы болып табылады. ОЕБ-дің басты міндеттеріне саяси, экономикалық, ғылыми және мәдени салаларда өңірлік деңгейде өзара әрекеттестікті арттыру, сол арқылы аймақтық тұрақтылық пен қауіпсіздікті нығайту жатады. Атап өтерлігі, ОЕБ аясында қазіргі таңда мәдениет мәселелерімен айналысатын арнайы жұмыс тобы құрылып, жүйелі түрде қызмет атқаруда.

Осы ұйымдардың барлығы мәдениет саласындағы халықаралық ықпалдастықтың нығаюына, мәдени мұраларды сақтау ісіне және мәдени әртүрліліктің сақталуына елеулі үлес қосуда. Бұл ұйымдардың қызметі мәдениет саласындағы жаһандық даму тенденцияларын айқындауға мүмкіндік береді және халықаралық мәдени саясаттың қалыптасуына әсер етеді.

Халықаралық деңгейде мәдени мұраны қорғау саласында тек үкіметтік ұйымдар ғана емес, сонымен қатар үкіметтік емес құрылымдар да айтарлықтай белсенділік танытып отыр. Соңғы жылдары мұндай қоғамдық ұйымдардың мәдениет саласындағы ықпалы едәуір артып келе жатқанын атап өткен жөн. Атап айтқанда, қазіргі кезеңде бұл ұйымдар мәдени мұраны сақтау мен басқару саласында кәсіби және этикалық стандарттарды қалыптастыруда маңызды рөл атқаруда.

1. Дүниежүзілік мұра қалалары ұйымы (OWHC) 1993 жылы құрылған бұл ұйымның басты мақсаты – мәдени маңызы бар қалалар арасында білім мен тәжірибе алмасуды қамтамасыз ету, сондай-ақ тарихи нысандарды қорғау ісінде өзара материалдық және ұйымдастырушылық қолдау көрсету болып табылады. OWHC мүшелері – Дүниежүзілік мұра тізіміне енген қалалардың жергілікті басқару органдары.

2. Ескерткіштер мен тарихи орындар жөніндегі Халықаралық кеңес (ICOMOS) 1965 жылы құрылған бұл ұйым мәдени мұра объектілерін қорғау жөніндегі ғылыми және кәсіби қағидаттарды алға жылжыту мақсатында жұмыс істейді. ICOMOS дүниежүзілік мұра нысандарына үміткер объектілерді бағалау, техникалық сараптама жүргізу және мерзімді есептерді дайындау бойынша маңызды функцияларды орындайды [11, 47].

3. Халықаралық музейлер кеңесі (ICOM) 1946 жылы құрылған ICOM – мұражай ісін халықаралық деңгейде дамыту мен қолдауға бағытталған кәсіби қауымдастық. Ұйым музей қызметкерлерінің кәсіби құзыреттілігін арттыру, мұражайлар арасында ынтымақтастық орнату және мәдени игіліктерді сақтау мәселелерінде маңызды рөлге ие.

4. Мәдени мұраны сақтау және қалпына келтіру жөніндегі халықаралық зерттеу орталығы (ICCROM) Бұл ұйым мәдени мұраны консервациялау және қалпына келтіру саласында халықаралық оқыту бағдарламаларын ұйымдастырумен, ғылыми-зерттеу жобаларын жүргізумен және сараптамалық қолдау көрсетумен айналысады [12, 107]. ICCROM әртүрлі елдердің мамандарын біріктіре отырып, реставрация саласындағы озық тәжірибелерді таратуды көздейді.

Аталған үкіметтік емес ұйымдардың барлығы мәдени мұраны сақтау ісінде жаһандық деңгейде ұзақ мерзімді тәжірибеге және кең географиялық өкілдікке ие. Олардың қызметі мәдени нысандардың сақталуын қамтамасыз ету, мамандар даярлау және халықаралық стандарттарды енгізу тұрғысынан аса маңызды болып табылады.

Халықаралық (үкіметтік және үкіметтік емес) ұйымдардың мәдени мұраны қорғау саласындағы қызметін қарастыру барысында бұл әрекетті тек мемлекетаралық ынтымақтастық пен бағдарламалар жиынтығы ретінде бағалау жеткіліксіз екенін атап өткен жөн. Іс жүзінде, мұндай ұйымдардың ықпалы тек халықаралық деңгеймен шектелмей, әрбір жеке мемлекеттің ішкі мәдени саясатына да тікелей әсер етеді [13, 9].

Халықаралық ұйымдар, әсіресе ЮНЕСКО, мәдениет саласындағы ынтымақтастықты ұйымдастырумен қатар, осы бағытта нормативтік-құқықтық негіз қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Бұл ұйымдардың қызметі тек декларативті сипатпен шектелмей, мәдени құндылықтарды сақтау, білім беру және мәдени даму салаларында нақты ақпараттық, ұйымдастырушылық және қаржылық тетіктерді іске асыру арқылы ерекшеленеді.

Сонымен қатар, ұлттық деңгейде мәдени ортаны сақтау мен дамыту процестеріне халықаралық құрылымдардың қатысуы да маңызды фактор болып табылады. Мұндай ынтымақтастықтың жарқын мысалы ретінде мәдени мұраны қалпына келтіру жобаларын атауға болады. Бұл жобалар тек материалдық көмекпен шектелмей, әдістемелік қолдау көрсету, мамандар даярлау, ғылыми зерттеулер жүргізу секілді жан-жақты қамтылған шараларды жүзеге асыруды көздейді.

Демек, халықаралық ұйымдардың мәдениет саласындағы рөлі – көп деңгейлі және стратегиялық маңызды құбылыс. Олар тек халықаралық құқықтық нормаларды ілгерілетіп қана қоймай, мәдениеттердің өміршеңдігі мен әртүрлілігін сақтау ісінде де нақты әрекеттер арқылы ықпал етіп отыр.

Мәдени мұраны қорғау саласындағы халықаралық ұйымдар мен институттардың қызметі мен эволюциясы бұл бағыттағы ынтымақтастықтың маңыздылығы мен өзектілігі жылдан-жылға артып келе жатқанын нақты айғақтайды. Бұл үрдістің қалыптасуы мен нығаюы, негізінен, екі негізгі фактормен түсіндіріледі.

Біріншіден, мәдени мұраны сақтау мен қорғау саласы – көптеген елдердің бірлескен және үйлестірілген іс-әрекетін талап ететін, трансұлттық сипатқа ие қызмет түрі. Мәдени мұра нысандары тек жекелеген мемлекеттер немесе ұлттар үшін ғана емес, бүкіл адамзат үшін ортақ мәдени-тарихи құндылықтар ретінде қарастырылады. Бұл құндылықтарды сақтау жалпы халықаралық қоғамдастықтың ортақ міндетіне айналып отыр.

Екіншіден, мәдени мұраны сақтау барысында туындайтын көптеген мәселелер тек ұлттық деңгейде шешіле бермейді. Көп жағдайда, бұл мәселелерді еңсеру бірнеше мемлекеттің тікелей қатысуын, өзара әрекеттесуін және бірлескен шаралар қабылдауын қажет етеді. Сондықтан мәдени қорғау қызметінің халықаралық аясын тарырту немесе жою мүмкін емес.

Халықаралық ынтымақтастықтың осы саладағы екі негізгі формасын бөліп көрсетуге болады: біріншісі – үкіметаралық (интернационалдық) ұйымдардың қызметі, ал екіншісі – үкіметтік емес (қоғамдық) құрылымдардың белсенділігі. Бұл екі бағыт бір-біріне балама емес, керісінше, бірін-бірі толықтыратын кешенді тетік ретінде жұмыс істейді. Әсіресе, ТМД елдері шеңберінде жүргізіліп жатқан мәдени мұраны қорғау тәжірибесі осы пікірді нақтылай түседі [14, 438].

Қазіргі кезеңде халықаралық ұйымдар арасындағы өзара әрекеттестікті жетілдіру мен үйлестіруді тереңдету – мәдени мұраны тиімді сақтау мен қорғаудың басты жолдарының бірі

болып табылады. Бұл қазіргі заманның объективті қажеттіліктеріне сай туындаған стратегиялық бағыт болып қалыптасып отыр.

Қорытынды. Жүргізілген талдау нәтижелері көрсеткендей, мәдени мұраны сақтау мен қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастық қазіргі әлемдік мәдени саясаттың ажырамас бөлігіне айналды. Бұл бағытта ЮНЕСКО-ның рөлі айрықша, себебі ол білім, ғылым және мәдениет салаларында бейбітшілік пен өзара түсіністікті нығайтуға бағытталған жаһандық институт ретінде мәдени мұраны қорғаудың құқықтық және институционалдық негізін қалыптастырады. Сонымен қатар, ЮНЕСКО-ның қызметі халықаралық деңгейде мәдениетаралық диалогты дамытуға, тарихи-мәдени ескерткіштерді сақтау мен оларды қайта жаңғыртуға нақты ықпал етеді.

Бұған қоса, мәдени мұраны қорғау ісінде үкіметтік емес ұйымдардың үлесі де елеулі. Олар кәсіби сараптама, ғылыми зерттеулер, кадрлар даярлау, халықаралық стандарттарды әзірлеу және әдістемелік қолдау көрсету арқылы бұл саладағы процестердің тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. OWHC, ICOMOS, ICOM және ICCROM секілді құрылымдардың белсенді қызметі халықаралық мәдени кеңістіктегі сапалы кооперацияның мысалы бола алады.

Сонымен қатар, мәдени мұраны сақтау бойынша халықаралық ынтымақтастықтың институционалдық құрылымы біртіндеп дамып, мемлекетаралық және қоғамдық ұйымдардың күш-жігерін үйлестіру бағытында жаңа деңгейге көтерілуде. Бұл үрдіс қазіргі таңда мәдениет саласындағы жаһандық қауіп-қатерлерге тиімді әрекет етуге мүмкіндік береді.

Осылайша, мәдени мұраны қорғау саласындағы халықаралық ұйымдардың қызметі – тек тарихи ескерткіштер мен өнер туындыларын сақтау ғана емес, сонымен қатар ұлттар арасындағы өзара түсіністік пен тұрақты даму негізінде жаңа мәдениеттерді өркендетуге бағытталған көпқырлы үдеріс екенін айқын дәлелдейді. Халықаралық ынтымақтастықтың бұл форматы мәдени әртүрлілікті сақтап қалудың және ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз етудің сенімді тетігі ретінде қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Барчукова Н.С. *История создания международных организаций / Н.С. Барчукова // Международные организации / Под ред. И.П. Блищенко. – М.: Изд-во РУДН, 1994. – С. 8-19.*
2. Белекова А.Т. *Проблемы и перспективы деятельности ЮНЕСКО в контексте современных международных отношений: дис. ... канд. полит. наук. – М., 2008. – 157.*
3. *Cultural Heritage Protection in the OSCE Region / Organization for Security and Co-operation in Europe. – Vienna, 2020. – 48 p.*
4. Galland P., Lisitzin K., Oudaille-Diethardt A., Young C. *World Heritage in Europe Today. – Paris: UNESCO, 2016. – 120 p.*
5. *Guidance for the Preservation of Historic Monuments / International Council on Monuments and Sites (ICOMOS). – Paris, 2019. – 64 p.*
6. Капустин А.Я. *Международные организации в глобализующемся мире: Монография / А.Я. Капустин. – М.: РУДН, 2010. – С. 10-11.*
7. Кольяр К. *Международные организации и учреждения / К.Кольяр. – М.: Прогресс, 1972. – С. 253-265.*
8. Коваленко И.И. *Сотрудничество неправительственных и межправительственных организаций / И.И. Коваленко // Общественность и проблемы войны и мира. – М.: Международные отношения, 1978. – С. 448.*
9. Kertész Á. *International Cooperation in Cultural Heritage Protection: Challenges and Perspectives / Á. Kertész // Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development. – 2017. – Vol. 7, No. 3. – P. 221-235.*
10. Мацуура К. *ЮНЕСКО – навстречу новым вызовам: Избранные речи и выступления 2005 – 2008 гг. / К.Мацуура. – М.: ЮНЕСКО, ИТАР ТАСС, 2009. – С. 15.*

11. Морозов Г.И. *Международные организации. Некоторые вопросы теории* / Г.И. Морозов. – М.: Мысль, 1969. – С. 44-51.
12. Скачков А.С. *Культурная политика ЮНЕСКО в эпоху глобализации*. – М.: Канон; РООИ «Реабилитация», 2015. – 162 с.
13. Черкес М.Е. *Международное право: Учеб. пособие* / М.Е. Черкес. – О.: Астропринт, 1998. – С. 20.
14. Юренева Т.Ю. *Музей в мировой культуре* / Т.Ю. Юренева. – М.: Русское слово, 2003. – С. 438-439.

References:

1. Barcukova N.S. *Istoriya sozdaniya mezhdunarodnykh organizatsiy* / N.S. Barcukova // *Mezhdunarodnye organizatsii* / Pod red. I. P. Blishenko. – М.: Izd-vo RUDN, 1994. – S. 8-19.
2. Belekova A. T. *Problemy i perspektivy deyatel'nosti UNESCO v kontekste sovremennykh mezhdunarodnykh otnosheniy: dis. ... kand. polit. nauk.* – М., 2008. – 157 s.
3. *Cultural Heritage Protection in the OSCE Region / Organization for Security and Cooperation in Europe*. – Vienna, 2020. – 48 p. Galland P., Lisitzin K., Oudaille-Diethardt A., Youn
4. C. *World Heritage in Europe Today*. – Paris: UNESCO, 2016. – 120 p.
5. *Guidance for the Preservation of Historic Monuments / International Council on Monuments and Sites (ICOMOS)*. – Paris, 2019. – 64 p.
6. Kapustin A.Ya. *Mezhdunarodnye organizatsii v globalizuyushchemsya mire: Monografiya* / A.Ya. Kapustin. – М.: RUDN, 2010. – S. 10-11.
7. Kolyar K. *Mezhdunarodnye organizatsii i uchrezhdeniya* / K. Kolyar. – М.: Progress, 1972. – S. 253-265.
8. Kovalenko I.I. *Sotrudnichestvo nepravitel'stvennykh i mezhpripravitel'stvennykh organizatsiy* / I. I. Kovalenko // *Obshchestvennost' i problemy voyny i mira*. – М.: *Mezhdunarodnye otnosheniya*, 1978. – S. 448.
9. Kertész Á. *International Cooperation in Cultural Heritage Protection: Challenges and Perspectives* / Á. Kertész // *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*. – 2017. – Vol. 7, No. 3. – P. 221-235.
10. Matsuura K. *UNESCO – navstrechu novym vyzovam: Izbrannye rechi i vystupleniya 2005 – 2008 gg.* / K. Matsuura. – М.: UNESCO, ITAR TASS, 2009. – S. 15.
11. Morozov G.I. *Mezhdunarodnye organizatsii. Nekotorye voprosy teorii* / G.I. Morozov. – М.: Mysl', 1969. – S. 44-51.
12. Skachkov A. S. *Kul'turnaya politika UNESCO v epokhu globalizatsii*. – М.: Канон; РООИ «Реабилитация», 2015. – 162 с.
13. Cherkes M.E. *Международное право: Учеб. пособие* / М. Е. Черкес. – О.: Астропринт, 1998. – С. 20.
14. Yureneva T.Yu. *Muzey v mirovoy kulture* / T.Yu. Yureneva. – М.: Russkoe slovo, 2003. – S. 438-439.